

Slovenský *národopis*

31/1986

3

Na obálke: Nositelia ľudových tradícií z polovice 19. storočia, z obdobia, kedy sa Dobšinského spolupracovníci zameriavali na zbieranie ľudových rozprávok, zachytení českým maliarom J. Mánesom pri jeho ceste na Slovensko v r. 1854

1. strana: Josef Mánes, Marína Kurincová zo Zliechova. Kresba, rok 1854. Foto H. Bakaljarová

4. strana: Josef Mánes, Josef Horňák z Dolnej Súče. Kresba, rok 1854. Foto H. Bakaljarová

Ilustrácie k bloku príspevkov venovaných výročiu P. Dobšinského sú z fotografického diela Dušana Jurkoviča a Pavla Socháňa a predstavujú prvú konkrétnu fotografickú informáciu o vidieckom prostredí Slovenska. Zobrazujú slovenskú dedinu a život ľudu na prelome 19. a 20. storočia približujú prostredie, v ktorom P. Dobšinský a jeho spolupracovníci žili a zbierali prejavy ľudovej ústnej slovesnosti.

D. Jurkovič, koniec 19. storočia (repro S. Kovačevičová), na stranách 406, 414, 422, 434, 444, 462

P. Socháň, začiatok 20. storočia (repro H. Bakaljarová), na stranách 368, 390, 398

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botik, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

ŽIVOT A DIELO PAVLA DOBŠIN-
SKÉHO — K STĚMU VÝROČIU
SMRTI

- Úvod (Jozef Hvišč — Milan Leš-
čák) 357
- Leščák, Milan: Kultúrnohistorický
význam diela Pavla Dobšinského . . . 359
- Urbanová, Viera: Pavol Dobšinský
a etnografia 369
- Gašparíková, Viera: Rozprávky
Pavla Dobšinského v dobovom kon-
texte a ich živý odkaz 381
- Profantová, Zuzana: Pavol Dob-
šinský a slovenská paremiológia . . . 391
- Marčok, Viliam: Literárna hodnota
Dobšinského rozprávok 399
- Eliáš, Michal: Cestopisy Pavla Dob-
šinského 407
- Hvišč, Jozef: Vzťah Pavla Dobšinské-
ho k svetovej literatúre 413
- Kraus, Cyril: Dobšinský kritik 423

SÚČASNÍ TVORCOVIA A NOSITELIA
HODNÔT LUDOVÝCH UMELEC-
KÝCH TRADÍCIÍ

- Kosová, Mária: Text — tvorca — no-
siteľ 433
- Ondrejka, Kliment: Vojtech Littva
z Liptovských Sliachov — služobník a
vládca tanca 445

DISKUSIA

- Salner, Peter: K problematike štruk-
túry súčasnej vidieckej rodiny . . . 463

ROZHLADY

- Za PhDr. Máriou Kosovou, CSc. (Milan
Leščák) 479
- Nedožitý jubileum PhDr. Andreja Po-
lonca CSc. (Mojmír Benža) 480
- Doc. PhDr. Ján Podolák, DrSc. šesťde-
siatnikom (Magdaléna Paríková) . . 481

- PhDr. Igor Krišteck, CSc. už päťdesiat-
ročný (Peter Slavkovský) 485
- 60 rokov činnosti Valašského múzea
v prírode (Peter Slavkovský) 488
- Konferencie Agricultura Carpatica IV,
Museum vivum II (Rasta Stoličná) . . 492
- Seminár MKKKB k problematike dvora
a hospodárskych stavieb (Iveta Zus-
kinová) 494
- Múzeum ľudovej architektúry v prírode
v Sierpci (Anna Bartossová) 495
- III. Medzinárodná národopisná konfe-
rencia o výskume národností (Viera
Gašparíková) 496

RECENZIE A REFERÁTY

- A. Pranda, Ignác Bizmayer (Václav
Frolec) 499
- J. Š. Kubín, Na vaši radost (Viera Gaš-
paríková) 500
- Průvodce písňovými sbírkami ÚEF
ČSAV v Brně (Eva Krekovič-
ová) 501
- V. Bauch, Dve etapy života slovenskej
dediny (Ján Michálek) 503
- J. Klapáč, Právo na životné prostredie
a právo životného prostredia (Peter
Slavkovský) 505
- Narodna tvorčisť ta etnografija 1984
(Mikuláš Nevrlý) 506
- Kalendarnyje obyčaji i obriady v stra-
nach zarubežnoj Evropy (Emília Ho-
váthová) 509
- M. S. Hrycaj — V. H. Bojko — L. F. Du-
najevska, Ukrajinška narodna poetyč-
na tvorčisť (Mikuláš Mušínska) . . . 512

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- ЖИЗНЬ И ПРОИЗВЕДЕНИЯ ПАВЛА
ДОБШИНСКОГО — К СТОЙ ГОДО-
ВЩИНЕ СМЕРТИ
- Введение (Йосеф Гвищ — Милан Ле-
щак) 357
- Лещак, Милан: Культурно-историчес-

кое значение творчества Павла Добшинского	359
Урбанцова, Вера: Павол Добшинский и этнография	369
Гашпарикова, Вера: Сказки Павла Добшинского в современном им контексте и их живой завет	381
Профантова, Зузана: Павол Добшинский и словацкая паремиология	391
Марчок, Вилиам: Литературная ценность сказок Добшинского	399
Элиаш, Михал: Путевые записки Павла Добшинского	407
Гвищ, Йосеф: Отношение Павла Добшинского к мировой литературе	413
Краус, Цирил: Добшинский критиком	423

СОВРЕМЕННЫЕ СОЗДАТЕЛИ И НОСИТЕЛИ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТРАДИЦИЙ

Косова, Мария: Текст — создатель — носитель	433
Ондрейка, Климент: Войтех Литтва из Липтовских Слиячов — слуга и господин танца	445

ДИСКУССИЯ

Салнер, Петер: К проблематике структуры современной деревенской семьи	463
---	-----

ОБЗОРЫ

В память Д-ра Марии Косовой к.и.н. (Милан Леšчák)	479
Неосуществимый юбилей Д-ра Андрея Полонца, к.и.н. (Моймир Бенжа)	480
Доц. Д-ру Яну Подолаку, Д-ру н. исполнилось 60 лет (Магдалена Парикова)	481
Д-ру Игору Криштеку, к.и.н. уже пятьдесят лет (Петер Славковски)	485
60 лет деятельности Валашского музея на открытом воздухе (Петер Славковски)	488
Конференция Агрикультура Карпатика IV, Музеум вивум II (Растя Столична)	492
Семинар МКККБ по проблематике двора и хозяйственных построек (Ивета Зускинова)	494
Музей народной архитектуры на открытом воздухе в Сьерпици (Анна Бартошова)	495
III. Международная этнографическая конференция по исследованию национальностей (Вера Гашпарикова)	496

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

LEBEN UND WERK DES PAVOL DOBŠINSKÝ — ZUM 100. TODESJUBILÄUM	
Einleitung (Jozef Hvišč — Milan Leščák)	357
Leščák, Milan: Die kulturhistorische Bedeutung des Werkes Pavol Dobšinskýs	359
Urbanová, Viera: Pavol Dobšinský und die slowakische Ethnographie	369
Gašpariková, Viera: Die Märchen Pavol Dobšinskýs im zeitgenössischen Kontext und ihr lebendiges Vermächtnis	381
Profantová, Zuzana: Pavol Dobšinský und die slowakische Parömiologie	391
Marčok, Viliam: Der literarische Wert der Märchen Pavol Dobšinskýs	399
Eliáš, Michal: Die Reisebeschreibungen Pavol Dobšinskýs	407
Hvišč, Jozef: Die Beziehung Pavol Dobšinskýs zur Weltliteratur	413
Kraus, Cyril: Dobšinský als Kritiker	423

DIE GEGENWÄRTIGEN SCHÖPFER UND TRÄGER DER WERTE DER KUNSTTRADITIONEN DES VOLKES

Kosová, Mária: Text — Schöpfer — Träger	433
Ondrejka, Kliment: Vojtech Littva aus Liptovské Sliache — Diener und Herrscher des Tanzes	445

DISKUSSION

Salner, Peter: Zur Problematik der Struktur der zeitgenössischen Dorffamilie	463
--	-----

RUNDSCHAU

Für PhDr. Maria Kosová, CSc. (Milan Leščák)	479
Das nicht erlebte Jubiläum des PhDr. Andrej Polonec, CSc. (Mojmír Benža)	480
Dozent PhDr. Ján Podolák, DrSc. ein sechziger (Magdaléna Pariková)	481
PhDr. Igor Krištec, CSc. schon fünfzigjährig (Peter Slavkovský)	485
Sechzig Jahre Tätigkeit des Walachischen Freilichtmuseums (Peter Slavkovský)	488
Konferenzen Agricultura Carpatica IV, Museum Vivum II (Rasťa Stoličná)	492
Seminar IKKKB zur Problematik der	

Höfe und Wirtschaftsgebäude (Iveta Zuskínová)	494
Das Freilichtmuseum für Volksarchitektur in Sierpec (Anna Bartossová)	495
III. Internationale ethnographische Konferenz über Erforschung der Nationalitäten. (Viera Gašparíková)	496

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

THE LIFE AND WORKS OF PAVOL DOBŠINSKÝ — ON THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS DEATH	
Introduction (Jozef Hvišč — Milan Leščák)	357
Leščák, Milan: Cultural and historical significance of Pavol Dobšinský's works	359
Urbančová, Viera: Pavol Dobšinský and ethnography	369
Gašparíková, Viera: The folk tales of Pavol Dobšinský in their contemporary context and their living heritage	391
Profantová, Zuzana: Pavol Dobšinský and the Slovak paremiology	391
Marčok, Viliam: Literary value of Dobšinský's folk tales	399
Eliáš, Michal: Books of travel of Pavol Dobšinský	407
Hvišč, Jozef: The relation of Pavol Dobšinský to the world literature	413
Kraus, Cyril: Dobšinský — as a critic	423

THE PRESENT-DAY CREATORS AND REPRESENTATIVES OF THE VALUES OF FOLK ARTISTIC TRADITIONS

Kosová, Mária: Text — creator — representative	433
Ondrejka, Kliment: Vojtech Littva from Liptovské Sliache — a servant and master of dance	445

DISCUSSION

Salner, Peter: On the subject-matter of the structure in the present-day village family	463
---	-----

COMMENTARY

In memoriam of dr. Mária Kosová, CSc. (Milan Leščák)	479
Posthumous jubilee of PhDr. Andrej Polonec, CSc. (Mojmír Benža)	480
Doc. PhDr. Ján Podolák, DrSc. is sixty years old (Magdaléna Paríková)	481
PhDr. Igor Krišteň, CSc. is fifty already (Peter Slavkovský)	485
60 years of activity of the Valachian open-air museum (Peter Slavkovský)	488
The Conference of Agricultura Carpatica IV, Museum vivum II (Rasfa Stoličná)	492
Seminar of IKKKB on the subject-matter concerning the yard and economic buildings (Iveta Zuskínová)	494
The Open-air museum of folk architecture in Sierpec (Anna Bartossová)	495
The IIIrd International ethnographic conference on the research on nationalities (Viera Gašparíková)	496

BOOKREVIEWS AND REPORTS

PAVEL DOBŠINSKÝ A ETNOGRAFIA

VIERA URBANCOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Meno Pavla Dobšinského sa v priebehu desaťročí stalo pre našu širokú verejnosť bezmála synonymom pre slovenskú ľudovú rozprávku. Jeho zbierky rozprávok v početných a rôznych vydaniach¹ stali sa súčasťou našej kultúrnej tradície. Pre širšiu kultúrnu obec je Pavol Dobšinský spojený v prvom rade tiež s predstavou o jeho zberateľskej aktivite v oblasti ľudovej slovesnosti, na čom má bezpochyby značnú zásluhu aj stále nové a rovnako úspešné vydávanie jeho zbierok rozprávok.

Na širokú paletu jeho činnosti a záujmov upozornil v prvom rade Andrej Melicherčík roku 1959 v monografii venovanej Dobšinského životu a dielu.² Po tomto prvom náčrte nasledovali ďalšie čiastkové štúdie hodnotiace činnosť P. Dobšinského z folkloristického hľadiska. V poslednom období hodnotenie jeho diela sa rozšírilo o rozbor jeho prekladateľskej činnosti a básnickej tvorby, upozorňuje sa na jeho význam ako editora, redaktora a autora prác významných pre slovenské kultúrne dejiny 19. storočia.³ V tieni tejto jeho rozsiahlej činnosti a bohatých záujmov ostali jeho zásluhy na poli slovenskej etnografie. Naznačil ich vo svojej monografii A. Melicherčík, ale aj on ako folklorista ich prekryl hodnotením Dobšinského prínosu z hľadiska dejín

slovenskej folkloristiky. Nebude preto bez zaujímavosti všimnúť si činnosť P. Dobšinského, a najmä jej vyvrcholenie v osemdesiatych rokoch minulého storočia z hľadiska dejín slovenskej etnografie.

Pri sledovaní dejín našej disciplíny v 19. storočí, počnúc štúrovským obdobím sa nám stále častejšie objavuje meno Pavla Dobšinského v súvislosti s organizáciou rôznych zberateľských akcií. Keď skúmame tendencie bádateľského zamerania záujmu o ľud a zmeny, ku ktorým v tomto období dochádza od bezmála monolitného záujmu o ľudovú slovesnosť k hmotnej a duchovnej kultúre, stretávame sa znovu s P. Dobšinským. Prvé náznaky rozšírenia spektra záujmu o ľud nachádzame uňho už v jeho cestopise, ktorý zverejnil roku 1846–1847 v zábavníku levočskej mládeže *Holubica* a v jeho pokračovaní roku 1847–1848 v rukopisnom zborníku *Považja*. Sem možno priradiť aj jeho pojednanie *Železník a okolia* – tiež v *Holubici*, ktorá vznikla „pod vedením Palka Dobšinského“.⁴

Keď sa mladý P. Dobšinský vydal na svoju cestu, malo u nás cestovanie za účelom poznávania rodného kraja, jeho ľudu a reprezentantov z radov inteligencie už desaťročnú tradíciu. Mladá slovenská inteligencia vedená L. Štú-

rom sa neobracala na ľud iba ako na nositeľa a prechovávateľa dokladov o dávnej a slávnej minulosti národa — ktoré pre nich reprezentovala práve ľudová slovesnosť — ale aj ako na faktor politický. V tejto súvislosti si uvedomovali jeho biedu a zaostalosť, potrebu vzdelávať ho v širokom osvetovom zmysle a v národnom duchu. Uvedomovali si, že ich politické ciele môžu uspieť iba vtedy, keď budú mať zázemie v širokých vrstvách ľudu, keď budú, vychádzajúc z neho, v ňom rezonovať. K tomu bolo potrebné, aby mladá inteligencia poznala život ľudu a aby čo najširšie vrstvy vedeli o cieľoch, ktoré oni sledujú. Pri Slovanskom ústave v Bratislave vznikol cestovateľský spolok, ktorého členovia sa skladali na cesty niekoľkým svojim druhom, pričom ich podporoval tajný spolok Vzájomnosť. A tak už roku 1836 cestoval Ctiboh Zoch po Orave, J. Bysterský po Dolnej zemi, Ľudovít Štúr, P. Cenderovič a Tomáš Hroš po západnom Slovensku. Ďalšie cesty nasledovali roku 1837, kedy Benjamin P. Červenák bol v Trenčíne a v Honte, Pavel V. Ollík na okolí Pukanca, Boleslav Vrchovský a Michal M. Hodža na západnom Slovensku, L. Štúr prešiel z Romhánya cez Novohrad do Pešti a Bratislavy. Roku 1838 cestoval Samuel B. Hroboň po Liptove, Trenčíne, Turci a Orave, C. Zoch cez Trnavu, Oravu a Halič, Jozef M. Hurban z Bratislavy cez Nitru do Zvolena, Hontu a Tekova; P. V. Ollík po Dolnej zemi. Roku 1839 sa výbor rozhodol poslať J. M. Hurbana na cestu po Slovensku. Tento však považoval za potrebné ísť do Čiech informovať českých vlastencov o národnom hnutí a dianí na Slovensku. Členovia spolku mali podľa smerníc cestovateľského výboru zamerať sa na poznanie zemepisného, národopisného a hospodárskeho rázu kraja, cez ktorý prechádzali, mali skúmať jeho historické a literárne pamiatky. Ďalej ich úlohou bolo zbierať piesne, rozpráv-

ky, porekadlá, zvyky a rečové znaky. Mali propagovať náučnú literatúru, zakladať knižnice, spevokoly, poriadat divadelné predstavenia a pod. Ich úlohou bolo tiež študovať archívy s cieľom zistiť, aký jazyk bol v danej oblasti zaužívaný pred husitským obdobím. Mali sa zoznámiť s miestnymi národnými buditeľmi a oboznamovať ich s dianím v ostatných oblastiach. Táto nesmierne široko a náročne koncipovaná činnosť mala nahrádzať úplnú absenciu slovenských politických a kultúrnych časopisov v tridsiatych rokoch minulého storočia.⁵

Na túto tradíciu nadväzuje v určitom zmysle cestopis J. M. Hurbana z roku 1843 *Prechádzka po Povaskom svete*,⁶ neskoršie cesty C. Zocha po Orave⁷ a spomínaná cesta Pavla Dobšinského v roku 1846. V porovnaní s nimi, a najmä s cestopisom J. M. Hurbana,⁸ cestopis osemnásťročného P. Dobšinského a jeho opis okolia Železníka predstavuje z hľadiska dejín našej disciplíny novú kvalitu. Jeho cesta bola motivovaná rovnakými cieľmi ako predchádzajúce — poznať krajinu a jej ľud, oboznámiť sa s jednotlivými národnými buditeľmi a s ich programom a utvrdiť sa vo svojom národnobuditeľskom úsilí. Tento cieľ cesty a jeho splnenie hodnotí P. Dobšinský nasledovne: „Vykonan som svätú púť svoju, púť syna slovenského . . . Ponavštevoval som mohyly otcov svojich a uctil som povestné pamiatky jejich . . . Dýchal som posvätné povetrie, ktoré ovieva svatie hlavy zošedivých posvencov — kňazov národa a hlboko som sa poklonil pred oltárom tým, na ktorý oni obete svoje poskladali . . .“. Domov, pod Železník prichádza ale „nie s uspokojeným duchom, lež novými bleskami rozplamenený . . . aby sa zase k novej, k inakšej púti vystrojil.“⁹

P. Dobšinský na tejto ceste neostáva iba pri oboznamovaní sa so staršou generáciou dejateľov a pri ozrejmovaní si rôznych filozofických otázok, ako napr.

v rozhovore s Lanštiakom o Heglovi. Mladý Dobšinský sa tu čiastočne diferencuje od Heglovej filozofie a dožaduje sa „učenia, ktoré je potrebné pre poznanie života . . . ktoré by malo viac logiky, ale aj metafyziky“.¹⁰ Jeho vnímanie kraja, cez ktorý prechádza, ľudí, s ktorými prichádza do styku, je oveľa konkrétnejšie a reálnejšie ako bolo v jeho období zvykom. Neostáva pri impresiách, ale zaujíma sa o situáciu ľudu, o spôsob jeho zamestnania a obživy, o jeho možnosti a potreby. V tejto súvislosti je napr. zaujímavé jeho konštatovanie o obci Sirk: „Hory Sirku sú rozdelené na 24 častok. Každý dvadsiaty štvrtý rok narastie hora na tom jednom mieste ku zárubu na báň a vždy je z toho čistý príjem do roka panstvu 20–30 tisíc šajnových prinajmenšom. Lež i sedliak má svoj zárobok, pravda taký, ktorý si v potu tvári zasluhuje — a páni sedia doma, len si pre hotovô prídu.“¹¹ Všima si zmeny, ku ktorým v obci došlo v poslednom období. Hlavným zamestnaním tu bolo pastierstvo, ale po zlých rokoch je menej dobytka a obrábajú menej pôdy. Preto v lete tí, ktorí sa nedostanú robiť do baní, pália viac uhlia ako doteraz. Ich túžbou ale je pracovať v baniach, a preto „k baníctvu sa pripravujú oni už od detstva a už deti malé bane kopú za dedinou v jednom jarku, a ktorý najväčšiu baňu z chlapcov vykope, toho je najväčšia pochvala za to. Ako 18–20-ročný šuhaj už hľadá prácu v bani; do toho času ale ako zo školy vyjde, vozí rudu ak otec statok má, ak nie, nosí aspoň otcovi každé ráno jedlo na baňu. Ani staroba ich nerozlučuje od baní, nie jedného 50–70 ročného starca môžeš vidieť i teraz na baňach zaleznických a keby si ho dnu v bani kopajúceho videl, nazdal by si sa, že to duch otvárajúci žily bohaté na rudy, o akých ti v bani mnoho čo povedať znajú.“ Ani pri tejto príležitosti neprechádza P. Dobšinský na zaznamenanie toho, čo sa hovorí o „du-

choch otvárajúcich žily“, čo by bolo v súhlase s vtedajšími záujmami, ale zotráva pri sledovaní práce baníkov: „Robia najviac v noci, pred ránom okolo ôsmej vychádzajú na fruštík, ktorý im gazdiné každý deň posielajú. Potom sa zas prichytia a neprestávajú až podvečerom. Vtedy si lebo drevo na oheň hotovia, lebo drevenie košíky plácu, kým zas večerom nejdú do baní, kde za dakoľko hodín pracujú a vindúc von spia v krámoch. Krámy sa menujú budy z dreva urobené alebo múrané. Krámy tieto si budujú tak, že jedna stena padá vždy do vrchu, v stene oproti sú potom malé dvierka. Na vrchu budy zemou vždy prikrytom jedna lebo dve diery, ktorými dym von ide. Krám je nevelký, len taký čo štyria baníci v ňom ležať môžu. Až je z dreva, je z bukových kusov, ak je múraný, teda je zo skál kremeňových alebo zo samej rudy ale bez vápna, len skaly jednu na druhú nakladú. Toto je celý život banícky . . . tu i tu vyjde baník zo štôlni s fúrikom svojim a poskladá rudu z neho, alebo sa ukáže druhý na námele a vysýpa nepotrebnú zem z košiarikov . . .“¹²

Podobne charakterizuje život aj v ďalších obciach, najmä v Nandráši, Kameňanoch a Ratkovej. Všima si vzájomné väzby medzi poľnohospodárstvom, chovom dobytka a tamojšími baniami a hutami, ich vplyv na postavenie furmanstva a uhliarstva v hierarchii tunajších zamestnaní. O roľníkoch poznamenáva, že okrem vlastnej žatvy doma majú aj „dolnú žatvu“, z ktorej si po 4–6 týždňoch prinášajú výživnosť; že po okolí chodia na „kratšie roboty“, na „dlhé cesty“ chodia na furmanku až do Debrecína. V súhlase s dobovým trendom snaží sa aj on charakterizovať povahové vlastnosti tamojších obyvateľov. Na rozdiel od svojich predchodcov dáva ich do súvislosti s konkrétnym spôsobom ich života: „Povaha sirkovanov je pevná, ustálená a rázna, ich vzrast nie je vysoký ale pevný . . . to svedčí o prácach

silných, ktoré sú len hračkou tomu, kto sa k nim zrodil.“¹³

S druhým výrazným vybočením P. Dobšinského z dobovej schémy záujmu o ľudovú kultúru sa stretávame v súvislosti so založením Matice slovenskej. Hneď na prvom zasadaní jej výboru 5. augusta 1863 sa okrem iného riešila otázka zberu podkladov pre pripravované vydanie slovensko-maďarsko-nemeckého slovníka. Martin Hattala zdôraznil, že najvhodnejšie podklady pre takýto slovník sa nachádzajú v piesňach, porekadlách a povestiach a žiadal, aby sa určila skupina, ktorá tieto materiály bude zbierať a zhromažďovať. Na túto výzvu oznámil P. Dobšinský, že má vypracovaný návod na zber tohoto materiálu a žiadal, aby ho mohol v mene výboru uverejniť. Stojí za povšimnutie skutočnosť, že výbor povolil uverejniť Dobšinského návod, nie však „menom“, ale „na žiadosť výboru“, čím sa jeho autorom nestal výbor ako taký, ale jednotlivec — P. Dobšinský. Tento postoj naznačuje, že jeho návod sa nemusel celkom zhodovať s predstavami, aké mal výbor o náležitostiach návodu na zber podkladov pre uvedený slovník.

Návod P. Dobšinského vyšiel pod názvom *Slovenské prstonárodné poklady* roku 1863 v *Pešťbudínskych vedomostiach*.¹⁴ Uvedený je výzvou predsedu Matice Karola Kuzmányho a jej tajomníka Pavla Mudroňa. Obracajú sa v nej na verejnosť so žiadosťou, aby posielala knihy a rukopisy do Matice a aby zbierala lexikálny materiál pre slovník. Tým sa zdôraznil hlavný cieľ, ktorý mal Dobšinského návod sledovať. Z celej koncepcie návodu je ale zrejmé, že P. Dobšinský mal o účele zberu „prstonárodných pokladov“ iné predstavy a že sledoval širšie ciele ako zhromažďovanie lexikálneho materiálu. Po úvode, v ktorom vysvetľuje pojem prstonárodné poklady,¹⁵ stanovuje v jedenástich bodoch náplň zberu v nasledujúcom poradí: povesti; piesne; porekadlá či prí-

slovia; hádanky, hry a tance; obyčaje a zvyky; kroje; povere; rozprávky o starých hradoch, skalách, hájoch a pod.; názvy miest, dedín, honov a pod.; slová, výrazy a formy reči neobyčajnejšie a krajové, technické názvy. Už z tohto výpočtu je zrejmé, že P. Dobšinský rozšíril výborom požadovaný zber piesní, porekadiel a povestí o ďalšie tematické okruhy, a to aj o také, ktorým v tejto dobe nebola venovaná v podstate nijaká pozornosť (kroj, technické názvy).

Ešte výraznejší je jeho odklon od vtedajšieho úzkeho zamerania záujmu na vybrané javy slovesného prejavu k širšie chápanému zberu materiálu v pasážach, v ktorých vysvetľuje širokej obci nádejných zberateľov, prečo materiál vôbec treba zhromažďovať. Tieto Dobšinského zdôvodnenia sú dôležitým dokladom o vývoji názorov na našu disciplínu v tomto období, preto im venujeme podrobnejšiu pozornosť. V „klasických“ tematických oblastiach (piesne, rozprávky, povesti, porekadlá, príslovia), ktorým sa v obrodeneckom období venovala bezmála výlučná pozornosť, vyzdvihuje P. Dobšinský ich hodnotu spočívajúcu v ich „starobylosti“ — v tom, že svojím pôvodom a „fantasticnosťou siahajú až do čias predkresťanských“. Z toho ale vyplýva, že nemajú význam iba pre jazykospytco, básnikov a spisovateľov, ale aj pre mytológov, historikov, národoznalcov a skúmateľov starožitností. Kvôli posledným žiada pri zapisovaní povestí o starých hradoch, hájoch a pod. uviesť presne miesto výskytu, a tým „budúcich skúmateľov starožitností u nás upozorniť na takéto historicky alebo mytologicky pamätané miesta“. P. Dobšinský teda rozšíril požadovaný tematický okruh zberu materiálu a upozornil, že jeho význam presahuje prípravu slovníka a je dôležitý ako prameň pre početné ďalšie disciplíny. V hodnotení významu tohto materiálu sa pochopiteľne pridržiava dobových názorov, ktoré reprezentovali

jeho celú generáciu a považuje ľudovú slovesnosť za historický doklad. Príznačné je aj to, že význam údajov o živote a kultúre ľudu spočíva aj preňho v ich použiteľnosti pre históriu, budúcu archeológiu (starožitnosti), jazykovedu a pod., ale nie v tom, že by tvorili objekt samostatnej disciplíny, tej, ktorú pri diskusiách o jednotlivých odboroch Matice slovenskej nazývali etnografia alebo národopis. Zaujímavý je aj Dobšinského postoj k témam, ktoré neboli sledované v takej šírke, v akej ich vo svojom návode navrhuje skúmať, prípadne k témam novým. Tak napr. v šiestom bode — o obyčajach a zvykoch — navrhuje zbierať okrem zvykov výročných a rodinných aj tie, ktoré mali zabezpečiť úspešný priebeh a výsledok práce roľníkov. Upozorňuje, že treba zbierať aj také zvyky a zvyklosti, ktoré sa „s našim krasocitom a mravnosťou i menej alebo naskrze nesrovnávajú“, a to z dvoch príčin: „už i pre pôvodnosť i preto, aby sme to časom satyrizovať a od toho ľud náš odvádzať mohli“. S takýmto prekvapujúcim previsom osvietenského názoru sa v Dobšinského návode stretávame aj pri zdôvodňovaní zberu údajov o ľudovom liečení. Upozorňuje, že mnohé lieky opradené čarami a poverami nakoniec chorého predsa vyliečia — čiže musí byť v nich racionálne jadro, pre ktoré je treba venovať im pozornosť. V tomto prípade Dobšinský argumentuje tak, ako autori z obdobia Pavla Michalku: „Nevykoreníme ich (t. j. povery) a neprivedieme ľud náš k zdravšiemu zmýšľaniu, počím neoboznámime sa s nimi, aby sme ich dôkladne podvracať mohli“.¹⁶

V desiatom bode, v ktorom odporúča zbierať názvy miest, dedín a pod. vyzýva zase opisovať ich „so všetkými podrobnosťami a pamätnosťami zemeprírodno-národno a dejepisnými, nevynechajúc žiadnu zvláštnosť jazyka, mravov, povestí, piesní, zvykov, krojov atď.“ Tento materiál mal slúžiť ako pod-

klad pre „krajopisné“ diela o Slovensku, ktoré žiada vypracovať „sebe i cudzincom na vedomie a na obdiv“! Táto výzva vyznieva ako pokračovanie snáh, s ktorými sa v polovici storočia stretávame v rukopise Janka Novotného *Úprava, podľa ktorej sa naše kraje opisovať majú*, na čo zase nadväzuje výzva redakcie časopisu Nitra k opisu Liptova od M. Lehotskej.¹⁷ V tomto období vyšlo niekoľko reprezentačných publikácií, v ktorých sa opisuje celé Uhorsko, resp. Rakúsko-uhorská monarchia a jej ľud rovnako ako krajina a prírodné bohatstvá. Tieto práce boli často vybavené početnými a nákladnými ilustráciami.¹⁸ Nemožno sa preto diviť, že P. Dobšinský žiada, aby podobné práce, týkajúce sa slovenských krajov a slovenského ľudu, vyšli aj z pera slovenských vzdelancov.

V siedmom bode návodu na zber prostonárodných pokladov upozorňuje P. Dobšinský na problematiku, ktorej ešte na začiatku obrodeneckého obdobia bola venovaná pozornosť v súvislosti s hľadaním znakov reprezentujúcich národ (napr. Š. Hojč), a ktorá postupne upadla do zabudnutia. Ide o ľudový odev. Systematickejšiu pozornosť v polovici storočia mu venoval iba Peter Bohúň. Záujem slovenskej inteligencie oň vzrástol až v súvislosti s prípravami založenia Matice slovenskej ako o vonkajší prejav politicko-národnej príslušnosti. Ku komplexnejšiemu bádateľskému záujmu ale nedochádza. U Dobšinského sa to prejavilo v neistote pri pomenovaní tejto state. Sú to preňho „kroje obleku a nosiva“. V slovenských časopisoch, ktoré v tomto čase propagovali mestskú modifikáciu ľudového odevu, pod názvom „kroj“ sa myslí oblek, ktorý vtedy nosili maďarskí národovci a šľachta. S termínom „nosivo“ sa stretávame pri propagácii slovenského variantu tejto módy, ktorý sa použil zrejme v snahe diferencovať slovenské „nosivo“ od maďarského „kroja“.¹⁹ Pome-

novanie, ktoré použil P. Dobšinský v názve, odráža pochybnosti, ako potom vlastne pomenovať samotný ľudový odev. V ďalšom texte návodu používa termín kroj, aj keď hovorí o ľudovom odevu. Jeho vzorom bol zrejme P. Bohúň a pod jeho vplyvom žiada, aby zberatelia kroj a jeho jednotlivé súčiastky zakreslili a namaľovali. Tí, ktorí to nedokážu, majú ho celý a jeho jednotlivé súčiastky podrobne popísať, čo malo priniesť mnoho nových termínov pre pripravovaný slovník. Ľudový odev sa mal skúmať najmä tam, „kde ho nepokazila móda“ a kde je „taký ako pred vekmi“. Význam skúmania odevu bol teda Dobšinskému nejasnejší ako jeho predchodcom, ktorí ho zaraďovali medzi znaky národa; uchýľuje sa preto k zdôvodneniu potreby jeho výskumu pre jazykovedu – a zase nie pre národopis.

V čase, kedy vyšiel Dobšinského návod, nezvykle pôsobia osvietensky ladené vyjadrenia v súvislosti s niektorými prejavmi života a kultúry ľudu, o čom bola už zmienka. Keď ich hodnotíme z hľadiska celej jeho ďalšej činnosti v oblasti slovenského národopisu, nemôžeme sa uspokojiť s konštatovaním, že uňho došlo k návratu k starým, nebadateľsky motivovaným názorom osvietencov. Osvetlenie týchto jeho vyjadrení treba hľadať v otázke, ktorú si musel aj on položiť a ktorú riešil aj výbor Matice slovenskej na svojom prvom zasadaní. Je to otázka, kto mal zbierať materiál či už pre slovník, alebo pre širšie stavanú koncepciu P. Dobšinského. Na zasadaní výboru žiadal Martin Hattala „vymenovanie zberateľov v tomto ohľade“. P. Dobšinský, ktorý mal v tomto smere asi viac praktických skúseností ako vedecky zameraný M. Hattala, musel vedieť, že zhromažďovanie potrebného množstva údajov nemôže zaistiť iba okruh „vymenovaných“ zberateľov. Preto sa k tomu vyjadruje vo svojom návode, kde nastoľuje priamu otázku, ako keby nadväzoval na dis-

kusiu, ktorá asi prebiehala na výbore: „Kto to všetko má spisovať a zbierať? Ja neviem, až vy neviete, až vám každému nepovedá duch a dobrá vôľa: i ja budem, veru i ja budem zbierať“. Tento nádejný široký okruh zberateľov, čiže „každý kto v prostredí ľudu slovenského býva a písať zná“, P. Dobšinský aj bližšie špecifikoval. Mali to byť roľníci, remeselníci a obchodníci; tí sa mali „raz do roka pera chytiť a k vzdelaniu národa svojho hrivnou prispieť“. Ďalej to mali byť učitelia na národných i vyšších školách, študujúca mládež, ktorá, ako upozorňuje, dokázala v štyridsiatych rokoch zozbierať obrovské množstvo povestí, rozprávok a prísloví a všetci „národní vzdelanci“. Tento optimizmus vyvierať zrejme z masového záujmu širokej slovenskej verejnosti o Maticu slovenskú a opierať sa o obetavosť slovenského ľudu, ktorú preukázal pri jej hmotnom podporení v období jej zakladania.²⁰ Budúcnosť však ukázala, že mnohým národovcom bolo prirodzenejšie a bližšie jednorazovo finančne podporiť túto organizáciu ako systematicky zbierať údaje zo svojho vlastného okolia a „raz do roka chytiť pero do ruky“. Keď ale P. Dobšinský rátať s takouto širokou základňou zberateľov, musel tých konzervatívnejších z radov ľudu i inteligencie dopredu presvedčiť o potrebe zaznamenať aj také javy, ktoré sa nezhodovali s ich „krasocitom“ a mravnosťou a ani s romantickou predstavou o ľude ako o nositeľovi a prechovávateľovi najcennejších pokladov národnej kultúry, a tým jeho zábezpečkou. Preto zdôvodnil zber týchto údajov ich racionálnym jadrom na jednej strane a potrebou ich poznania kvôli ich účinnej likvidácii na strane druhej.

V závere svojej výzvy uverejnil P. Dobšinský aj návod na zber údajov. Upozorňuje na dva možné spôsoby skúmania: na pozorovanie a zapisovanie pozorovaných javov bez zásahu skúmajúcej osoby do akcie a na zber založený

na priamom kontakte zberateľa s informátorom, na dotazovaní sa na veci a akcie. V oboch prípadoch zdôrazňuje potrebu verne a neskreslene zaznamenať či už terminológiu, alebo — a to je pre nás dôležité — celý pracovný a výrobný postup. Uvádza napr.: „Môžeme ísť k bačovi na salaš a dopodrobna všetko opísať čo uvidíme a všetko čo on robí...“. V tejto záverečnej časti sa Dobšinský obzvlášť usiluje usmerniť pozornosť aj na také oblasti, ktoré patrili v rámci jeho generácie medzi témy nepovšimnuté. Žiada opísať remeslá, ktoré sa v obci vyskytujú, pracovný postup a používané nástroje, náradie, s ktorým roľník pracuje na poli a v domácnosti, zamestnania typické pre jednotlivé oblasti alebo obce (čipkárstvo vo Zvolene, pltníctvo v Liptove, šafraníkov v Turci a pod.). Toto neobvyklé a v danom období prvé rozšírenie záujmu o bežná všetka javy ľudovej kultúry a spôsobu života je z hľadiska dejín našej disciplíny pozoruhodným prínosom. K praktickému zúročeniu tohoto návrhu dochádza však až koncom 19. storočia.

Od roku 1863, kedy vyšiel Dobšinského návod na zber slovenských prstonárodných pokladov a kedy bola zároveň vyslovená aj otázka, kto má zaisťiť realizáciu tohoto tematicky široko koncipovaného projektu, od tej doby muselo byť P. Dobšinskému postupne čím ďalej tým jasnejšie, že to, čo nezorganizuje a nezrealizuje sám, nikto v ním požadovanej miere neurobí. Ocitol sa v situácii, v akej bol viac desaťročí pred ním Ján Čaplovič: ostal na obrovskú prácu a jej realizáciu v podstate sám. Tak ako predtým J. Čaplovič, nevzdáva sa ani P. Dobšinský svojej predstavy. Zásluhou dnes jeho bežná nepredstaviteľnej húževnatosti vyšla roku 1880 jeho práca *Prstonárodné obyčaje, povery a hry slovenské*, ktorej jednotlivé časti majú charakter etnografickej syntézy o spôsobe života a kultúre slovenského ľudu. Dobšinský sám považuje

túto prácu za pokračovanie uverejňovania materiálov, ktoré vyšli v prvom zväzku Sborníka Matice slovenskej roku 1870. Tento Sborník Dobšinský zostavil z materiálov rôznych autorov zaslaných Matici slovenskej. V súvislosti s novou prácou svoje autorstvo spresňuje: „Píšem najviac z vlastnej skúsenosti... použil som tiež zbierky mládeže slovenskej študujúcej zo všetkých strán Slovenska na lýceách...“.²¹ Keď porovnáme obsah Dobšinského Prstonárodných obyčajov s uvedenými prameňmi je zrejmé, že do prvej časti práce prevzal zo Zábavníkov iba niekoľko opisov konkrétnych situácií, ako napr. J. Kalinčiakov opis priepačok, opis voľby richtára v Lovinobani a S. Saškove údaje o priebehu krstín a svadby v Hornej Nitre.²² S výnimkou Kalinčiakovho materiálu, ktorý preberá doslova, v ostatných prípadoch iba resumuje, vyberá to, čo zo svojho syntetizujúceho aspektu potreboval v danom kontexte na doplnenie a ucelenie iných údajov. Viac je od Zábavníkov závislý pri preberaní opisov poverových predstáv a zvykov, ktoré zaradil vždy na záver jednotlivých kapitol prvej časti práce. Tu sa odvoláva aj na oba Sborníky Matice slovenskej, na *Spievanky* Jána Kollára a na *Slovenské povesti*, ktoré vydal s J. Škultéty. Z literatúry sa ďalej opiera o L. Bartholomeidesove *Notitia Gemerskej župy*. Dôležité je, že porovnáva jeho údaje so stavom, ktorý sám zaznamenal a upozorňuje, či došlo ku zmenám alebo či je situácia identická.²³ Pri ľudovom názvosloví rastlín vychádzal z *Květeny Slovenska* G. Reussa, uvádza z nej slovenské a latinské názvy liečivých rastlín. Z publikovaných prameňov preberá ďalej poviedku B. Němcovej *Zlá nôcka* s opisom salaša a života na ňom, ktorý Němcová získala od Samuela Chalupku. Dobšinský uznával tento opis za natoľko výstižný, že nepovažoval za potrebné dodať k nemu ďalšie údaje.

Pri uvádzaní informátorov o údajoch, ktoré získal vlastným pozorovaním, je zväčša neobvykle presný. Tak napr. píše, že materiál o pastieroch volov a o ich tajnej reči má od Drahotína Štúra, udáva, čo má od starej matky z Liptova, a aj vlastné materiály a spôsob ich získania presne charakterizuje: „Na Bystrom pri Štítniku, r. 1858 dňa 3. júna rozprával mi Andro Markuš Čipúr, človek biblista...“ a podobne.²⁴ Z celého kontextu prvého dielu práce je zrejmé, že väčšinu materiálu získal sám, vlastnými výskumami; v takých prípadoch javy presne lokalizuje, pričom sa často odvoláva na svoje pôsobisko, Drienčany. V úvode k tejto časti práce zdôrazňuje, že najviac materiálu má z Gemera a Malého Hontu. Odvoláva sa ale aj na Liptov, Zvolen, Nitru a ďalšie župy, zväčša už bez bližšieho udania miesta výskytu opisovaného javu. V druhej časti práce, venovanej „prostonárodným hrám“, tvorí materiál zo Zábavníkov jej podstatu, ktorú dopĺňa údajmi z Kollárových Spievaniek. V tejto časti zámerne neudáva miesto výskytu jednotlivých hier, lebo podľa neho tieto „viac menej a s väčšími menšími odchýlkami všade obvyklé boli... dopĺňovanie, prísnejšie utriedenie a rozbor obsahu a význam jejich ponechávame budúcnosti“.²⁵

Aj v prvej časti práce nešlo P. Dobšinskému o sledovanie lokálnej alebo vývojovej variability opisovaných javov. Hľadal skôr ich spoločného menovateľa, aby mohol na jeho základe podať čo najucelenejší obraz života ľudu v jednej časovej rovine. Jeho cieľom bolo, ako píše v úvode k prvej časti, okrem iného aj upozorniť ďalších zberateľov „nač pozornosť obrátiť, v čom dopĺňovať celok a prehľad týchto vecí, neodbytných k poznaniu ľudu vlastného a k dvíhaniu jeho na ďalší stupeň zvykov a mravov prečistenejších, ušľachtilejších.“²⁶ P. Dobšinský teda zámerne a cieľavedome vypracoval syn-

tézu, ktorá má všetky nevýhody syntéz vôbec a predčasnej zvlášť, spočívajúcich okrem iného aj v tendencii zovšeobecňovať výskyt lokálnych javov na celé územie. Má ale jednu a ešte aj z dnešného hľadiska pozoruhodnú prednosť. Je to doslova analytický výpočet etnografickej problematiky a jej detailov v takom rozsahu, v akom dovtedy a dlho potom naša literatúra nepoznala.

Z tohoto hľadiska je pre etnografiu dôležitá spomínaná prvá časť práce *Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské*. Jej štruktúra vyplýva z prirodzeného sledu najdôležitejších udalostí v živote človeka (narodenie, svadba, smrť) a spočíva na ich opise. Do rámca týchto kapitol zaraďuje Dobšinský ďalšie stavy, v ktorých opisuje život v rodine a v obci, venuje pozornosť hlavnému zamestnaniu — roľníctvu a charakterizuje ho rovnako ako jednotlivé druhy remesiel. Základnú časť každej kapitoly tvorí etnografický opis danej problematiky — obyčaji — pod čím Dobšinský myslí celý spôsob života, zvyklostí alebo normy, ktorými sa daný jav v rámci society riadi, a ktorým (alebo pokiaľ) bol podriadený. Zvyky a povery, ktoré sa viažu k jednotlivým okruhom problémov, pridáva na záver opisu ako doplnok celej ním charakterizovanej situácie. V poslednej kapitole, v ktorej sa zamerával výlučne na poverové predstavy, diferencuje svoj terajší prístup k materiálu, z ktorého vychádza, a jeho hodnotenie od toho, ktoré zastával v *Úvahách o slovenských povesiach* z roku 1871, keď hovorí: „Nie z poviestok vypočítovať chcem, aké si tam fantastické i nefantastické predstavy a bytosti utvorila obrazotvornosť ľudu a národa, ale ostanem len pri skutočnom živote, akými v ňom otočený je ľud báječnými postavami a podnes poveruje o nich ako o skutočných, na príbehy i osudy na človeka vplyv majúcih bytnostiach...“²⁷ Takéto rozlíšenie medzi umeleckým stvárnením poverových

predstav v rozprávkach a ich frekvenciou v súčasnom živote ľudu nám v predchádzajúcich prácach u nás, vrátane Dobšinského, chýbalo. Preto azda sám Dobšinský považoval za potrebné precizovať: „Tieto teda bytnosti, jak dosiaľ čuť o nich uprostred ľudu nášho povrávať a ich opisovať, tak i my dľa úst ľudu si predstavíme.“²⁸

O takúto presnosť interpretácie sa P. Dobšinský usiluje v celej prvej časti práce, ktorú možno považovať za najkompletnejšiu realizáciu jeho plánov, programovaných pôvodne v rámci zberateľskej aktivity Matice slovenskej. Dlhodobé pôsobenie medzi ľuďmi využil Dobšinský na to, čo z dnešného aspektu možno označiť za štacionárny výskum, ktorý rozšíril jeho poznanie života a kultúry ľudu do najmenších detailov. V tomto smere sú zvlášť zaujímavé state o rodinnom živote, o živote roľníckom a pastierskom, o remeslách, obchode a spoločenskom živote v obci. V kapitole o rodinnom živote poukazuje napr. na základe príbuzenskej terminológie nielen na príbuzenské vzťahy, ale vychádzajúc zo spôsobu jej používania aj na postavenie jednotlivých členov v rodine. Upozorňuje na meniace sa postavenie mladého páru, na deľbu práce v rámci pohlaví a generácií, na postavenie otca a matky a na odraz rodinnej hierarchie na celý život rodiny a jej jednotlivých členov. V kapitole o hospodárskom živote charakterizuje priemerné hospodárstvo a jeho príslušenstvo, rôzne sídelné typy a formy osídlenia. V skratke ale prehľadne a podnetne opisuje jednotlivé pracovné postupy a nástroje. K charakteristike pracovných postupov pričleňuje opis pracovného odevu rovnako, ako pri opise svadobného obradu alebo pohrebu zase odev určený na tieto príležitosti. V kapitole o remeslách a obchode nepodáva iba ich výpočet a charakteristiku, ale sa usiluje o ich typológiu. Tak napr. remeslá delí na také, ktoré sú bezprostredne spo-

jené s hospodárstvom, na remeslá, ktoré vykonávajú samoukovia a na tie, ktoré vyžadujú výučbu, majstrov a dielne, a ktoré majú svoje cechy. Odchody za zárobkom z dediny delí nasledovne: „do služby; do roboty; na zimovisko; za remeslom; s remeslom; za tovarom a obchodom; s tovarom a po kupectve.“ V každej skupine menuje do nej patriaci spôsob zárobku, z ktorých viaceré sa nám z dnešnej evidencie už vytratil, na ktoré sme zabudli. Zaujímavý je aj jeho opis pohrebu, najmä pasáž, v ktorej poukazuje na funkciu pohrebného otca a zväčov na kar a kde porovnáva priebeh karu s priebehom svadobnej hostiny a upozorňuje na podobnosti, ako napr. pri vystrájaní hostiny na kar a na svadbu a pri podávaní jedál, ktoré sú v oboch prípadoch „týmže poriadkom“ prinášané na stôl.

Celá prvá časť Dobšinského práce je priam nabitá etnografickými údajmi, a najmä upozorneniami na jednotlivé okruhy problémov a v ich rámci na mnohé drobné javy vsadené do širokej vzájomnej súvislosti s celkovým spôsobom života. Z tohoto aspektu je táto práca aj dnes bohatým zdrojom inšpirácie, návodom pri hľadaní stratených tém a súvislostí. Táto časť Dobšinského Prostonárodných obyčajov by ešte aj dnes mohla byť cenným úvodom do štúdia slovenskej etnografie ako obraz o tematickej šírke problematiky a ako významný článok reťaze, vytvárajúci veľmi potrebné povedomie tradície etnografického bádania v 19. storočí u nás.

Z celej generácie u nás, ktorá podľahla idealistickej teórii videnia, je P. Dobšinský jediný, ktorý dokázal svoje názory prekonať. Práve v dobe, kedy túto generáciu ostro kritizoval Jaroslav Vlček v práci *Literatúra na Slovensku*, P. Dobšinský prezentoval svoj ďalší vývoj smerom k reálnemu zameraniu záujmu o život a kultúru ľudu v uvedenej práci. Nie je preto div, že Svetozár Hurban Vajanský vo svojej výzve *Poznajme*

ľud náš, ktorá vyšla v tom istom roku ako Prostonárodné obyčaje o jej autorovi píše: „Mužovia z radu ľudových bohátierov, na čele jeho neoceniteľný Dob-

šinský, ryjú sa v úrodnej pôde a vynášajú ztadiaľ poklady ducha slovenského. Oni prispievajú mocne k poznaniu nášho svojstva.“²⁹

POZNÁMKY

- 1 Najlepšie to dokazuje ŠTEFÁNIK, J.: Bibliografia vydání slovenských ľudových rozprávok. Matica slovenská, Martin 1975.
- 2 MELICHERČÍK, A.: Pavol Dobšinský. Portrét života a diela. Bratislava 1959.
- 3 ELIÁŠ, M.: Pavol Dobšinský – básnik, prozaik a prekladateľ; LACIAK, O.: Majster krás večne živých; SAJENKO, M.: Pavol Emanuel Dobšinský a ď. práce in *Obzor Gemera* 9, 1978, č. 2.
- 4 DOBŠINSKÝ, P.: Cestopis. Holubica. Zábavník levočských Slovákov. 1846/47, s. 187–190, 195–200, 203–207, 210–213, 222–228, 234–240, 242–248, 255–260, 273–275. Rkp. LAMS C 1397; Zelezník a okolie. C. d., s. 3–6, 12–14, 19–22, 27–29, 34–36, 47–49, 50–54. Zlomky z cestopisu. Považja. 1847/48, s. 33–36, 40–44, 47–52, 55–60, 66–68, 79–84. Rkp. LAMS C 1399, faksimile LAMS 1979.
- 5 Údaje o cestovateľskom spolku som čerpala zo štúdie BÉDER, J.: Posolstvo „Mladého Sloveska“ na Moravu a do Čiech r. 1839. Doslov k publikácii HURBAN, J. M.: Cesta Slováka k slovanským bratom na Morave a v Čechách 1839. Bratislava 1960.
- 6 HURBAN, J. M.: Prechádzka po Povaskom svete. Z cestovného denníka. Nitra 2, 1844, s. 177–243.
- 7 ZOCH, C.: Návšteva Horní Oravy. Slovenské noviny 3, 1851, príloha Světozor č. 39, 40.
- 8 Rozbor a hodnotenie týchto cestopisov z hľadiska dejín etnografie vid' URBANCOVÁ, V.: Slovenská etnografia v 19. storočí. III. kapitola. V tlači.
- 9 DOBŠINSKÝ, P.: Cestopis, cit. Považja, s. 83–84.
- 10 Tamtiež, s. 234–235.
- 11 DOBŠINSKÝ, P.: Zelezník a okolie, c. d., s. 36.
- 12 Tamtiež, s. 45–46.
- 13 Tamtiež, s. 36.
- 14 DOBŠINSKÝ, P.: Slovenské prostonárodné poklady. Pešfudínske vedomosti 3, 1863, č. 99, 100.
- 15 „Prostonárodné preto, že pôvodcom a majiteľom je sám národ v prostote umnosti a tvorivosti svojho ducha.“ Tamtiež, č. 99.
- 16 Tamtiež, č. 99, bod. 8.
- 17 NOVOTNÝ, J.: Úprava, podľa ktorej sa naše kraje opisovať majú. Rkp. LAMS C 288; MILOSLAVA (LEHOTSKÁ, Miloslava): Popis Liptova. Nitra 4, 1847, s. 26–51.
- 18 Medzi takéto práce s početnými ilustráciami patrila publikácia G. PRÓNAYHO *Vázlatok magyar hon népeletből*, ktorá vyšla r. 1854 po maďarsky, r. 1855 v nemeckom a r. 1856 vo francúzskom preklade. Prónayovci pochádzali zo Slovenského Pravna a Blatnice. Autor publikácie sa narodil v B. Bystrici, r. 1840 bol zvolený za poslanca Trenčianskej župy. To vysvetľuje množstvo materiálu o živote slovenského ľudu v jednotlivých stadiách práce.
- 19 Podrobne o tom URBANCOVÁ, V.: Slovenská etnografia v 19. storočí. V tlači.
- 20 Do prvého Valného zdromaždenia Matice slovenskej registrovala táto 984 členov, 1318 väčších a 1250 menších podporovateľov, ktorí zložili sumu 94251 zlatých a 95 grajciarov. FRANCISCI, J.: Zpráva. Letopis Matice slovenskej 1, 1864, s. 11–13.
- 21 DOBŠINSKÝ, P.: Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské. Martin 1880. Príponě k 1. časti.
- 22 KALINČIAK, J.: Priepačky (vohľady, námluvy). Zábavník 1, 1842, s. 152; GABER J. K.: Volenie richtára v Lovinobani. Tamtiež, s. 144–151; SAŠKO, S.: Svadba. Zábavník 2, 1843, s. 359–374. Rkp. LAMS C 1363.
- 23 Napr. údaje o tanci v práci Prostonárodné obyčaje, cit. v pozn. 21, s. 29.
- 24 Na iných miestach uvádza: „O tomto z mojej skúsenosti v Brezne, kde som býval r. 1853... videl som to v Padarovciach u Maďarov a na Babínci u Slovákov... v susednej u nás dedinke v Budikovanoch... ešte len nedávno mi to hovoril na Papči starý Kyšák...“ DOBŠINSKÝ, P.: Prostonárodné obyčaje, c. d., s. 55, 109, 113, 116 a n.

- 25 Tamtiež, Prípomeň k druhej časti.
 26 Tamtiež, s. 112.
 27 Tamtiež, s. 113.
 28 Podrobnejšie viď URBANCOVÁ, V.:
 Konceptia dejín slovenskej etnografie.
 Slov. Národop., 31, 1983, s. 57—76.
 29 (VAJANSKÝ, S. H.) Poznávajme ľud náš.
 Úvodník. Národné noviny 9, 1880, č. 22.
 Kladnú odozvu na Dobšinského Prostoná-

rodné obyčaje nachádzame v časopise Orol medzi listami redakcii. Pisateľ považuje Dobšinského prácu za „spoľahlivého vodcu pre ďalších zberateľov, aby tým lepšie všímali si, na čo pozornosť obrátiť, v čom dopĺňovať celok a prehľad tých vecí neodbytných k poznaniu ľudu vlastného...“. Orol 11, 1880, s. 64.

ПАВОЛ ДОБШИНСКИЙ И ЭТНОГРАФИЯ

Резюме

Заслуги Павла Добшинского на поле этнографии остались в тени его обширной исследовательской и организаторской деятельности. При этом именно он составляет у нас исключение в рамках романтического поколения просветителей в том, что его интересы не ограничились исключительно словесным фольклором, его сборником и идеалистической интерпретацией. Еще в 1846—1847 гг. в воспоминаниях о путешествии в Словакию, которые он опубликовал в рукописных сборниках «Голубица» и «Поважие», части, посвященные подробному описанию занятий народа отдельных областей, составляют существенную часть его наблюдений; данные о материальной культуре и ее уровне он связывает с точной характеристикой социальных условий. С другим отчетливым отклонением П. Добшинского от современной ему схемы интересов к народной культуре мы встречаемся в связи с основанием Матицы словацкой в 1863 г. Для подготавливаемого Матицей словаря Добшинский разработал инструкцию по сбору материала под названием «Словенске прстонародне поклады» который вышел в 1863 г. в журнале «Рештбудинске ведомости». Эта инструкция значительно выходит за рамки нужд сбора лексикального материала для словаря. Добшинский в ней обращает внимание на необходимость изучать народную культуру во всей ее широте и перечисляет все тематические области, начиная с земледелия, пастушества, ремесел и разных видов побочных и случайных занятий, через жилище, одежду, тру-

довые и семейные обычаи вплоть до предпочтительных сказок, песен и другой материал, относящийся к области словесной фольклористики. В инструкции Добшинский советует, как собирать материал, как его записывать и зарисовывать, чтобы отосланный в Матицу словацкую он в будущем мог образовать основу познания всей жизни словацкого народа.

После насильственного упразднения Матицы словацкой эти широко задуманные планы осуществлены не были. П. Добшинский несмотря на это интенсивно занимался сбором и изданием народных сказок, он не отказался и от своей концепции 60-х годов. Об этом свидетельствует его работа Народные словацкие обычаи поверия и игры, вышедшая в 1880 г. Для истории словацкой этнографии важна ее первая часть, в которую преимущественно на основе собственных и очень точных наблюдений он включил главы о быте и труде земледельцев и пастухов, об отдельных видах ремесленного производства, о торговле, о жизни в семье и в деревне. Эти главы насыщены этнографическими данными со многими сегодня уже забытыми темами, которые выпали из репертуара этнографических исследований. Это работа, которая еще и сегодня может служить введением в изучение словацкой этнографии с точки зрения получения представления о необходимой тематической ширине исследований и как важное звено, создающее весьма необходимое самосознание в XIX веке в Словакии.

Zusammenfassung

Die Verdienste Pavol Dobšinskýs auf dem Feld der slowakischen Ethnographie standen lange Zeit im Schatten seiner umfangreichen Forschungs- und Organisationstätigkeit. Und dabei ist es gerade er, der in der romantischen Generation der Erneuerer des slowakischen Volkes eine Ausnahme bildet, weil er sein Interesse nicht ausschließlich auf die slowakische Folklore, auf das Sammeln und die idealistische Interpretation ihrer Schöpfungen richtete. Schon in seinen Erinnerungen an eine Reise durch die Slowakei in den J. 1846—1847, die er in den handschriftlichen Almanach „Holubica“ und „Považja“ veröffentlichte, bilden Passagen genauer Beschreibungen der volkstümlichen Beschäftigungen in den einzelnen Gebieten der Slowakei einen wesentlichen Teil seiner Beobachtungen. Die Angaben über die materielle Kultur der Bevölkerung verbindet er mit einer prägnanten Charakteristik der sozialen Verhältnisse. Einer anderen markanten Abweichung P. Dobšinskýs vom zeitgenössischen Schema des Interesses für die Volkskultur begegnen wir im Zusammenhang mit der Gründung der slowakischen Kulturinstitution *Matica slovenská* im J. 1863. Für das von der *Matica* vorbereitete Wörterbuch arbeitete Dobšinský eine Anleitung zum Sammeln von Unterlagen aus, die unter dem Titel „*Slovenské prstonárodné poklady*“ (Slowakische volkstümliche Schätze) im J. 1863 in der Zeitschrift *Pešťbudínske vedomosti* erschienen ist. Diese Anleitung überschreitet bei weitem die Richtlinien für das Sammeln des lexikalischen Materials für das geplante Wörterbuch. Dobšinský weist in der Anleitung auf die Notwendigkeit hin, die Volkskultur in ihrer ganzen Breite zu erforschen. Er zählt alle Themabereiche auf, mit denen sich die Forschung befassen sollte, angefangen von der Landwirtschaft, vom Hirtenwesen, von den Handwerken und verschiedenen Arten der Neben- und gelegentlichen Beschäftigung über das Wohnen, die Kleidung, die Arbeits-

und Familienbräuche bis zu den bevorzugten Märchen, Volksliedern und anderen Schöpfungen, die in den Bereich der literarischen Folklore fallen. In der Anweisung führt Dobšinský auch Instruktionen an, wie man das Material sammeln, niederschreiben und abzeichnen soll, damit es nach seiner Einsendung an die *Matica slovenská* künftig eine Grundlage für die Erforschung des gesamten Lebens des slowakischen Volkes bilden kann.

Nach der gewaltsamen Auflösung der *Matica slovenská* durch die damaligen amtlichen Stellen konnten diese breit konzipierten Pläne nicht verwirklicht werden. Obwohl sich P. Dobšinský intensiv dem Sammeln und der Herausgabe der slowakischen Volksmärchen widmete, ließ er von seiner Konzeption aus den sechziger Jahren nicht ab. Dies beweist auch sein Werk „*Prstonárodné obyčaje, povery a hry slovenské*“ (Slowakische volkstümliche Bräuche, Aberglauben und Spiele), das im J. 1880 erschienen ist. Für die Geschichte der slowakischen Ethnographie ist besonders der erste Teil dieses Buches von Bedeutung, in dem der Verfasser vorwiegend auf Grund eigener, sehr präziser Beobachtungen die Kapitel über das Bauern- und Hirtenleben, über die einzelnen Arten der handwerklichen Produktion, über den Handel, über das Leben in der Familie und in der Gemeinde ausarbeitete. Diese Kapitel enthalten ungemein viele ethnographische Angaben und behandeln viele, heute bereits vergessene Themen, die dem Repertoire der ethnographischen Forschung entfallen sind. Es ist ein Werk, das auch heute noch als Einführung in das Studium der slowakischen Ethnographie dienen kann, wenn es gilt, eine Vorstellung von der erforderlichen thematischen Breite der ethnographischen Forschung zu gewinnen. Das Werk ist ein wichtiges Glied und Mittel zur Schaffung des so notwendigen Bewußtseins von den Traditionen der slowakischen ethnographischen Forschung im 19. Jahrhundert.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 34, 1986, číslo 3

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1986

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук
Год издания 34, 1986 № 3
Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова
Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 34, 1986, Nr. 3. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences
Volume 34, 1986, No. 3

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences
Année 34, 1986, No. 3

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

